

Peter Malina

Dunaj

OTROŠKA IGRA?*

Nacionalsocializem v avstrijski otroški in mladinski literaturi po letu 1945

Soočenje z novejšo zgodovino je v zadnjih letih tudi v Avstriji povzročilo javne razprave in spore. Pokazalo se je, da je potrebno sodobno zgodovino razumeti kot zgodovino našega časa, pri tem pa si moramo postavljati tudi samokritična vprašanja in biti pripravljeni, da se iz možnih neprijetnih odgovorov česa naučimo.

Omenjeno velja tudi za prikaze najnovejše avstrijske preteklosti v otroški in mladinski literaturi. Poskušali bomo predstaviti težišča in razvojne smeri sodobne avstrijske otroške in mladinske književnosti po letu 1945 ter njuno soočanje z nacionalsocializmom¹.

1 SPOMIN IN POZABA

"Kakorkoli že, glede na naše nagnjenje k zatiranju, trdim, da se ponavadi ne želimo poznati... Mnogi primeri kažejo na to, nobeden pa mi ni tako pri srcu kot način, kako obravnavamo čas med 1938 in 1945..."²

* Referat je bil predstavljen na Pedagoški fakulteti v Mariboru v okviru mednarodnega druženja mladinskih pisateljev ob avstrijski reviji Perplex.

Naslov prispevka izhaja iz naslova pesmi Ericha Frieda *Kein Kinderspiel*, ki je izšla v zbirki: *Erich Fried, Angst und Trost. Erzählungen und Gedichte über Juden und Nazis*. 3. izd., Frankfurt/M., 1985, 43.

¹ Pregled razvoja avstrijske otroške literature med 1945 in 1967 glej pri: Hubert Hladej, *Das österreichische Kinder- und Jugendschrifttum nach dem zweiten Weltkrieg*. Univ. Wien, phil. Diss. 1968, 202 ff.; o zgodovinskih publikacijah, namenjenih mladini, glej pri Elisabeth Weissensteiner, *Historische Jugendbücher in Österreich zwischen 1970 und 1980*. Univ. Wien, phil. Diss. 1983. S kritiko avstrijske mladinske literature se ukvarja Elisabeth Lercher: "... aber dennoch nicht kindgemäß." *Ideologiekritische Studien zu den österreichischen Jugendbuchinstitutionen*. Innsbruck, 1983 (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft. Germanist. Reihe. 17).

² Erwin Ringel, *Die österreichische Seele. 10 Reden über Medizin, Politik, Kunst und Religion*. Wien, Köln, Graz, 1984 (Dokumente zu Alltag, Politik und Zeitgeschichte. 5), 14.

Sodobna zgodovina je tisti del preteklosti, ki neposredno in/ali posredno pripada izkušnjam danes živečih ljudi. Nanaša se na naše življenje in na življenje naših otrok, torej mlade generacije, ki sicer živi z nami, deležna pa je le dela naše življenjske izkušnje. Tudi sedanost, prihodnost ter upanja in strahovi po vojni rojenih so zelo odvisni od preteklosti, saj so zaznamovani s skupno zgodovinsko izkušnjo.

Pričevanja o preteklosti so izraz življenjskih zgodovinskih sprememb in morajo biti vedno znova preverjana; ker nujno vsebujejo tudi sedanost, izraz zgodovina, ki je zapisan v spremni besedi k spominski zbirki *Damals war ich vierzehn*, ni ustrezen:

”Spomini, ki jih prebiramo, so stari trideset do štirideset let. Takrat izgovorjene besede niso več trdno zasidrane v spominu, marsikaj se ni zgodilo v takem zaporedju, kot se sedaj spominjajo pripovedovalci. Nekaj pa je gotovo: izbrisati se takratnih dogodkov ne da. Pripomogli so k temu, da se pripovedovalci kažejo take, kakršni so danes, sodoločali so njihove misli, hotenja in strahove...”³

Med prepletanjem pozabe in spomina nastaja slika neke preteklosti, ki se vedno znova dotika sedanosti. Käthe Recheis je v uvodu svoje pripovedi *Das Schattennetz* pojav opisala takole:

”Pozabila sem. Ničesar več ni, kar bi me spominjalo... In vendar, včasih, kadar zvečer ne morem zaspati in poslušam veter v krošnjah dreves na vrtu in šumenje vodnjaka, se spomnim. In včasih tudi podnevi, naenkrat se spomnim. In takrat se zavem: nisem pozabila...”⁴

Posamične in skupne izkušnje sooblikujejo zgodovinsko sliko v otroški in mladinski literaturi, četudi se avtorji tega vedno ne zavedajo. Zato se moramo zmeraj vprašati, kakšen pristop k zgodovini nam ponuja tovrstna literatura, na osnovi katerega zgodovinskega koncepta nastaja in kakšne razlage preteklosti nam prinaša. Na ovihku knjige *Damals war ich vierzehn*, v kateri se odrasli skušajo spominjati otroštva v času nacionalsocializma, bemo:

”... Takrat je bila vojna. In v Nemčiji – k njej je spadala tudi Avstrija – je vladala diktatura. En sam človek je imel moč in s pomočjo somišljenikov so jo občutili vsi državljani. Uporabil jo je proti vsemu, kar je tudi sam odklanjal in proti vsem, ki so se mu uprli...”⁵

Teh nekaj stavkov že kar anekdotično prikazuje avstrijsko različico obvladovanja preteklosti po letu 1945. Bistvena vprašanja niso postavljena. Bila je vojna – toda nihče se ne sprašuje, kdo je zanj odgovoren. En sam človek je imel moč (in s tem tudi odgovornost) – toda o sodelavcih, ki jih je v Avstriji mnogo, se ne govori. Moč je bila naperjena proti vsemu, kar je sam odklanjal in kar se mu je uprlo – toda avstrijski odpor, čeprav je dolgo ostal brez širše podpore ljudi, ni omenjen.

³ *Damals war ich vierzehn. Jugend im Dritten Reich*. Wien, München, 1978, 120.

⁴ Käthe Recheis, *Geh heim und vergiß alles. Ein Jugendroman*. Wien, FreiburgsBg., Basel, 1980, 7.

⁵ *Damals war ich vierzehn*, besedilo na zavihku.

Sodobna otroška in mladinska literatura pogosto izraža način, kako se odrasli spopadajo s svojo zgodovino in kaže na to, katere spominske izkušnje se jim zdijo dovolj pomembne, da jih je potrebno približati mladim. Takšna literatura zato postaja merilo sposobnosti avstrijske družbe, da bi se soočila z lastno preteklostjo. Spomini bodo morali osvetliti tudi vedno znova odrinjena, zamolčana in zakrita dejstva.

2 SKOK ČEZ LASTNO SENCO?

”Če želimo razjasniti preteklost, je treba prestopiti meje svojega vedenja in razumeti neosebne, družbene, objektivne vzroke, ozadja in posledice dogodkov ter jih povezati z lastnimi predstavami in izkušnjami...”⁶

Nacionalsocialistična preteklost se kot tema pojavi v nemški otroški in mladinski literaturi šele v petdesetih in šestdesetih letih.⁷ Obremenjena je s takratno družbeno in politično stvarnostjo. Ukvarja se z obnovo, omejeno le na odstranjevanje materialne škode; vrača se k človekovi notranjosti in se politiki popolnoma izogne, saj le—ta menda še ni primerna za mladino.

V razvoju avstrijske otroške in mladinske literature se kažejo štiri razvojna obdobja:⁸

1. obdobje zajema besedila, ki so nastala v petdesetih letih in za katera je značilna površna in nekritična predstava o nekem zdravem svetu, ki pozablja na včerajšnji dan, ki ne upošteva nasprotij in ki se ne dotika preteklosti. Nasprotujoče si obnašanje avstrijske družbe v času nacionalsocializma zakriva predstava o Avstriji, ki ne pozna konkretnih političnih in družbenih odnosov. Vse do sedemdesetih let je ta literatura veljala za t. i. uradno koalicijsko zgodovinpisje, ki odklanja vsakršno obravnavo perečih problemov avstrijske sodobne zgodovine, predvsem pa pušča ob strani vsa vprašanja o krivdi in odgovornosti.

⁶ Viktor Böhm, *Österreich 1938. Möglichkeiten und Grenzen der Darstellung im Kinder- und Jugendbuch*, v: 1938 +/- 7 darstellbar—vorstellbar — bewältigbar? Tagungsbericht, Wien, 1989, 78.

⁷ Med pomembnejšimi publikacijami tu omenjamo sledeče: Bernd Weber, *Der deutsche Faschismus als Thema neuerer Jugendliteratur. Zwischen Verdrängung und Aufklärung*. Frankfurt/M., Bern, Cirencester (Europäische Hochschulschriften. R. 11, Ser. 11, 97); Bernd Otto, *Die Aufarbeitung der Epoche des Nationalsozialismus im fiktionalen Jugendbuch der Bundesrepublik Deutschland 1945 bis 1980. Ein politikwissenschaftlicher Beitrag zur Jugendforschung*. Frankfurt/M., 1981 (Germanus legens. 3); Winfried Kaminski — Gerhard Haas, *Nationalsozialismus als Thema der Kinder- und Jugendliteratur*, v: Gerhard Haas (izd.), *Kinder- und Jugendliteratur. Ein Handbuch*. 2. izd., Stuttgart, 1984, 94—99; Malte Dahrendorf, *Der Nationalsozialismus in der Kinder- und Jugendliteratur*, v: M. Dahrendorf, *Jugendliteratur und Politik. Gesellschaftliche Aspekte der Kinder- und Jugendliteratur*. Frankfurt/M., 1986 (Jugend und Medien. 11), 73—87; Claudia Maria Toll, *Ästhetik im Abseits. Der pädagogische Gestau als Prinzip der Gestaltung von Kinderliteratur am Beispiel von Büchern zum Thema Nationalsozialismus*. Frankfurt/M., Bern, New York, 1986 (Europäische Hochschulschriften. R.1, 940); Malte Dahrendorf — Zohar Shavit (izd.), *Die Darstellung des Dritten Reiches im Kinder- und Jugendbuch*. Frankfurt/M., 1988 (Jugend und Medien. 15).

⁸ Glej tudi razmišljanja Böhma v: *Österreich 1938*, 51—97.

Fašizem in nacionalsocializem sta mlademu bralcu predstavljena kot temni, vendar premagani obdobji zgodovine.⁹ Željo, ustvarjati harmonični povojni svet, ki želi pozabiti vse grozote preteklosti, nazorno prikazuje odlomek iz zgodbe *Lena* avtorice Käthe Recheis:

"V našem cerkvenem zvoniku spet visijo zvonovi, kot takrat pred vojno. Sv. Štefan je obnovljen. Otroci poznajo vojno in diktaturo le iz zgodb, ki jim jih pripovedujemo. Mogoče nikoli ne bodo popolnoma dojeli, kaj sta nam takrat pomenila mir in svoboda..."¹⁰

Literarna besedila tega obdobja se ne ukvarjajo s posledicami nacionalsocializma in ne želijo govoriti o avstrijski vpletenosti v nacionalsocialistična grozodejstva. Ustvarjajo zgodovinsko konstrukcijo, ki enakomerno razporeja krivdo in se s tem izogiba odgovornosti. Kritičnejši teksti, ki so v tem času motili harmonijo pozabe, so redki, praviloma so naleteli na odpor in so bili nepriljubljeni.¹¹

V tem na novo ustvarjenem redu se je avstrijska družba po letu 1945 prav dobro znašla in ni dopuščala javnih razprav o bližnji preteklosti, čeprav je vojna še danes prisotna v človekovi zavesti in se ob družabnih priložnostih pogosto burno izraža. Pošteno in samokritično soočenje z dejstvom, da je tudi Avstrija soudeležena in sokriva za nacionalsocialistične zločine, je v veliki meri otežkočalo in onemogočalo prepričanje Avstrijcev, da so bili prva žrtev nacionalsocializma.¹² Na tem mestu je potrebno opozoriti na dve popolnoma prezrti knjigi: na leta 1946 izšlo in mladini namenjeno publikacijo *Niemals vergessen!*¹³ ter na delo Herberta Wenningersa, ki govori o uporih mladih zgornjeavstrijskih katolikov in je bilo objavljeno leta 1957.¹⁴

⁹ Klaus Zelewitz, "... und wenn ihr nicht leset wie die Kinder?" – "1938 +/– 7" in der "schönen" Literatur, v: 1938 +/– 7 darstellbar – vorstellbar – bewältigbar? Tagungsbericht. Wien, 1988, 135.

¹⁰ Käthe Recheis, *Lena. Unser Dorf und der Krieg*. 2. izd., Wien, Freiburg/Bg., Basel, 1987, 300. O Käthe Recheis, njeni osebnosti in delu glej tudi: Monika Bauer, *Aspekte der österreichischen Jugendliteratur exemplarisch untersucht am Werk von Käthe Recheis*. Univ. Wien., geisteswiss. Diplomarb. 1988.

¹¹ Časopis *Neue Wege (Kulturzeitschrift für junge Menschen)* so v petdesetih letih poznali tudi v avstrijskih šolah. V članku z naslovom: *Zu den Österreich-Kapiteln im Doderer-Handbuch*, v: 1000 & 1 Buch, 1990, 1, 27, beremo, "da je prinašal tudi žaljive in prevratniške prispevke, ki so razburjali uradnike in učitelje, pri katerih se je razumevanje literature končalo s poetičnim realizmom".

¹² Pregled novejših avstrijskih razprav glej pri: Anton Pelinka, Erika Weinzierl (izd.), *Das große Tabu. Österreichs Umgang mit seiner Vergangenheit*. Wien, 1987; Robert Knight (izd.), "ich bin dafür, die Sache in die Länge zu ziehen". *Wortprotokolle der österreichischen Bundesregierung über die Entschädigung der Juden*. Frankfurt/M., 1988; Sebastian Meissl, Klaus-Dieter Mulley, Oliver Rathkolb (izd.), *Verdrängte Schuld, verfehlt Sühne. Entnazifizierung in Österreich 1945–1955*. Wien, 1986.

¹³ "Niemals vergessen!" Wien, 1946.

¹⁴ Glej tudi: Viktor Böhm, *Zwischen Trümmern und Wohlstand – in Österreich. Zu den Österreich-Kapiteln im Doderer-Handbuch*, v: 100 & 1 Buch, 1990, 1, 27.

2. V šestdesetih letih pride v avstrijski mladinski književnosti do počasnega vsebinskega preobrata. Leta 1963 Winfried Bruckner izda knjigo *Die toten Engel*. To je prvo besedilo avstrijske mladinske literature, ki govori o preganjanju Židov.¹⁵ Leta 1964 izide avtobiografski roman Käthe Recheis *Das Schattennetz*, ki se v novi izdaji leta 1980 pojavlja z naslovom *Geh' heim und vergiß alles*. Knjiga razkriva nepremagano avstrijsko preteklost¹⁶ in je takoj po izidu izzvala močne odmeve v javnosti.¹⁷ Ostala besedila iz tega časa so predvsem dokumentarna. Na tem mestu omenjamo zbirko dokumentarnih in literarnih tekstov z naslovom *Wir schweigen nicht*¹⁸, ki so jo izdali Wilhelm Groß, Hermann Lein in Hermann Schnell ter zbirko spominov na povojni čas in obnovo *Wir waren dabei*¹⁹, ki jo je uredil Ernst Gehmacher.

Kljub prizadevanju, da bi bila bolj samokritična, uradna mladinska književnost tega obdobja še vedno goji vizijo neobremenjene in zdrave avstrijske družbe. Tako Richard Bamberger, ki je desetletja vplival na delo avstrijskega mladinskega knjižnega kluba, še leta 1965 v drugi izdaji svojega standardnega dela o mladinskem čtivu opozarja, da literatura, ki od mladega bralca zahteva odločitve in opredelitve, zanika osnovno nalogo mladinskega čtiva. Preveč in prezgodaj vedno dosežeta nasprotni učinek. Mladina naj najprej zraste in si pridobi lastne poglede in nazore, šele potem se naj odloča in opredeljuje. Viktor Böhm pravi, da to Bambergerjevo mnenje izraža zadržano javno politično-pedagoško miselnost, ki je v nasprotju s samokritičnim razumevanjem vojne in nacionalsocializma. Meni, da z njo nastaja nova, premišljena in načrtovana avstrijska družbena zavest.²⁰

3. V šestdesetih letih se v avstrijski mladinski literaturi oblikuje tudi smer, ki se zavestno posveča sodobni zgodovini. Christine Nöstlinger (*Maikäfer flieg*) in Renate Welsh (*Johanna*) sta najpomembnejši avtorici tega obdobja. Novejše avstrijske zgodovine ne poskušata olupševati.²¹ Christine Nöstlinger razlaga svoje literarno ustvarjanje v spremni besedi h knjigi *Maikäfer flieg*:

”Po kritičnem opazovanju nastopi manipulacija, skromna, vendar vztrajna in pretkana. Manipulira z mojo pripadnostjo stranki. Čeprav od nje ne pričakujem nobenega uspeha, v zadnjem kotičku srca vendarle upam, da se bo pojavila. To me zabava, ko pišem knjige za otroke...”²²

¹⁵ Winfried Bruckner, *Die toten Engel. Das Schicksal jüdischer Kinder während des zweiten Weltkrieges im Warschauer Ghetto*. 11. izd., Ravensburg, 1988 (Ravensburger Taschenbücher. 361).

¹⁶ Käthe Recheis: *Das Schattennetz. Erzählung*. Wien, Freiburg/Bg., Basel, 1964; deloma spreminjena izdaja je izšla z naslovom: *Geh heim und vergiß alles. Ein Jugendroman*, Wien, Freiburg/Bg., Basel, 1980.

¹⁷ Böhm, *Österreich* 1938, 66ff. Povzetek spornih točk o knjigi *Das Schattennetz* glej pri: Rudolf Rathe, *Preisgekrönt und umstritten*, v: *Neue Wege*, 20(1965), 201, 32–33.

¹⁸ Wilhelm Groß, Hermann Lein, Hermann Schnell (izd.), *Wir schweigen nicht. Dokumentarische und literarische Aussagen zur Zeitgeschichte*. Wien, 1965.

¹⁹ Ernst Gehmacher (izd.), *Wir waren dabei*. Wien, 1965.

²⁰ Böhm, *Österreich*, 1938, 61.

²¹ Renate Welsh, *Johanna*. Wien, 1979; Christine Nöstlinger, *Maikäfer flieg!* Weinheim, 1973.

²² Nöstlinger, *Maikäfer flieg!* 175.

Že omenjena zbirka spominskih tekstov *Damals war ich vierzehn* in antologija z naslovom *Der Eisstoß*,²³ ki jo je uredil Oskar Jan Tauschinski, sta z izvirnimi pričevanji poskušali približati nacionalsocialistično preteklost in težave povojnih let tudi tistim, ki sami niso doživeli tega časa. Spomini se praviloma dopolnjujejo z avtobiografskimi izkušnjami. Pomembni sta še knjigi *Herbst ohne Sommer*²⁴ in *Frisches Gras auf verbrannter Erde* avtorice Gerte Hartl ter delo Ralfa Rolanda Ringleja *Illusion einer Jugend*²⁵, v katerem se avtor spominja svojega članstva v hitlerjevski mladinski organizaciji.

4. V osemdesetih letih opazamo vse večje zanimanje mladinskih piscev za avstrijsko nacionalsocialistično zgodovino, nenazadnje tudi zaradi aktualnih dogodkov ob predsedniških volitvah. Navajamo avtorje, ki so se v zgodnjih osemdesetih letih ukvarjali z "nesrečnim spominom"²⁶ na avstrijsko bližnjo preteklost: Doris Orgel: *Ein blauer und ein grüner Luftballon* (1980), Friedl Hofbauer: *Der Engel hinter dem Immergrün* (1981), Elisabeth Hofer: *Trostgasse 7* (1982), *Nora* (1983), Ernst Nöstlinger: *Martin Wimmer und der totale Krieg* (1985), Rupert Vierlinger: *Mandlhut und Stadlhenn* (1985), Ewald Puntigam: *Eiseneier mit Schnur* (1986), Käthe Recheis: *Lena. Unser Dorf und der Krieg* (1987).

V t. i. spominskem letu 1988 je izšlo precej novih naslovov: Renate Welsh: *In die Waagschale geworfen*, Ingeborg Reisner: *Die blauen Schuhe des Friedens*, Rosemarie Thümingner: *Zehn Tage im Winter*, Friedl Hofbauer in Herbert Risz: *Examen im Splittergraben, Man muß darüber reden*, ki je zbirka spominov preživelih taboriščnikov in jo je izdala Monika Horsky.

Poglavitne teme vseh omenjenih avtobiografskih izpovedi so: priključitev Nemčiji, vpetost v organizacijski in vzgojni sistem nacionalsocialistične države, izguba prijateljev, ki to zdaj niso več smeli biti, izguba svojcev ter vsakdanja prisila nad posameznikom. Vsebinske novosti ocenjuje Gertrud Paukner:

"... da so primerna snov za razpravljanje tudi vabe nacionalsocialističnega režima in osebna prepletanja strahu, obrambe, kritike, poguma ter včasih še odpora. V veliki meri je v teh delih nastala neka nova občutljivost in dovezetnost za probleme moči in njenega izkoriščanja, za pripadnike in somišljenike novega režima..."²⁷

Razveseljivo je, da so se avstrijski avtorji začeli ukvarjati z lastnim otroštvom, potrebno pa jih je tudi kritično oceniti. Razprave o avstrijski preteklosti, s katerimi se je od 1986 do 1988 avstrijska javnost intenzivno ukvarjala, še niso našle odmeva v otroški in mladinski literaturi. Razlogov za to je več. Viktor Böhm ugotavlja, da je treba opozarjati na kontinuiteto države, vojne in vzgoje ter odkrivati tiste družbene tokove, ki so pripelja-

²³ Oskar Jan Tauschinsky (izd.), *Der Eisstoß. Erzählungen aus 7 verlorenen Jahren*. Wien, München, 1972.

²⁴ Gerta Hartl, *Herbst ohne Sommer*. Graz, Wien, Köln, 1974.

²⁵ Ralf Roland Ringle, *Illusion einer Jugend. Lieder, Fahnen und das bittere Ende. Hitler-Jugend in Österreich. Erlebnisbericht*. St. Pölten, Wien, 1977.

²⁶ Ernst Fak, *Von den unseligen Erinnerungen*, v: 1000 & 1 Buch 1988, 6, 62–64.

²⁷ Gertrud Paukner, "Das Gift der frühen Jahre". *Nachwirkungen und veränderte Sensibilität in der Kinder- und Jugendliteratur nach 1945*, v: 1938 +/- 7 darstellbar – vorstellbar – bewältigbar? Tagungsbericht. Wien, 1988, 106.

li do nacionalsocializma. Ne smemo pozabiti na nadaljevanje fašističnih idej in mitično-magičnih tajnih zvez po porazu leta 1945.²⁸

Menjava perspektive – prehod med današnjo odraslo zavestjo in otroškim svetom v preteklosti – ter plahost pri odkrivanju slabih strani zgodovine, zavajata avtorje tako, da obravnavajo vse slabo kot nekaj, kar od zunaj prihaja v zdrav otroški svet. Številni avtobiografski teksti, izšli med leti 1964 in 1988, se pri predstavljanju preteklosti praviloma omejujejo na neposredne, osebne, individualne opise. Politične, gospodarske in družbene pogojenosti zgodovinskih dogodkov avtorji ne upoštevajo.

Bistveni problem avstrijske družbe v času nacionalsocializma je nihanje med aktivnim sodelovanjem in odporom. V otroški in mladinski literaturi omejeno na predstavo o Avstriji, ki z nacionalsocializmom nima nič skupnega. Vprašanj krivde in odgovornosti za vojni teror avtorji ne zastavljajo; ves čas govorijo o Avstrijcih, ki so nacionalsocializmu nasprotovali že od vsega začetka in so žrtve vojne. Močno je izoblikovana polarnost med lastno in tujo usodo. Zapeljanim, prevaranim in premaganim se zoperstavljajo okupatorji, zmagovalci in spreobrnjenici. Pojavljajo se še preganjani, begunci in umorjeni, ki na svojo usodo ne morejo vplivati.³⁰ Pisci omenjenih besedil zelo ozko razumejo pojma Avstrijec, Avstrijka; avstrijskih Slovencev, Hrvatov ali Romov v tej literaturi namreč ni.³¹

3. VPRAŠANJA POŽIVLJAJO

”Obravnava novejšje zgodovine je v mladinski literaturi uničila lepote sveta in veselje do življenja. Gre le za to, ali je človeško ravnanje, pa čeprav se zgodi v najboljši veri in prepričanju, sploh še sposobno rešiti človeštvo pred samouničenjem. Svobodo in domišljijo bo treba ločiti od brutalnosti in ju na novo ovrednotiti...”³²

Zgodovinska literatura se ne more več omejevati le na diplomacijo ali posamezne dogodke. Pomembna postajata čar in omama fašizma nasploh. Zanimive literarne teme so tiste, ki proučujejo motive, interese in hrepenenja, zaradi katerih so ljudje podpirali nepravilno nacionalsocialistično vladavino.

Otroška in mladinska literatura na temo fašizma lahko mlademu bralcu na primeren način približata zgodovinske, politične in družbene probleme. Razvidne so meje, ki so ji (ali ji še bodo) – kot posebni literarni vrsti – postavljene. Avtorji morajo samokritično pretehtati lastne domneve in nenehno preverjati samega sebe. Če so ti pogoji izpolnjeni, so lepo opazni vsi načini vedenja, vse opredelitve in predsodki, ki bi sicer ostali skriti in nedotaknjeni. Vse omenjeno velja še posebej za pojem antisemitizma. Na te pozitivne predsodke v otroški in mladinski literaturi nemškega jezikovnega področja je pred kratkim opozoril Zohar Shavit. Začel je razpravo o doslej absolutno cenjenih in pozitivno

²⁸ Böhm, *Österreich* 1938, 93.

²⁹ Prav tam, 81.

³⁰ Prav tam, 91.

³¹ Paukner, *„Das Gift der frühen Jahre“*, 107.

³² Böhm, *Č*

³² Böhm, *Österreich* 1938, 94.

ovrednotenih besedilih, vendar njegova razmišljanja niso bila posebno odmevna³³, čeprav se je dotaknil tistih stanj človekove zavesti, ki se nezavedno – takoj, ko jih prikličemo v zavest – kažejo v literarnih delih.

Alwin Binder je že pred desetimi leti opozarjal na knjigo Winfried Bruckner *Die toten Engel*, ki govori o židovskih otrocih v varšavskem getu. Pravi, da nedodelani jezikovni vzorci, ki so bralcu na osnovi njegovih vsakdanjih izkušenj praviloma znani, opisovane resničnosti ne razjasnjujejo, temveč jo zakrivajo.³⁴ Tudi delo Käthe Recheis z naslovom *Geh heim und vergiß alles* je omembne vredne primer, kako nemočno je bilo avstrijsko antifašistično gibanje, ki se ni znalo upreti antisemitizmu. Avtorica prikazuje ameriškega poveljnika, ki ne želi pomagati preživelim Židom v koncentracijskem taborišču, čeprav je tudi sam Žid, ki mora emigrirati iz Avstrije. Besedilo so kritiki slabo ocenili in je naletelo na velik odpor v javnosti.³⁵

Pri soočanju literature s preteklostjo gre v bistvu za to, da postanemo občutljivi za krivico, nasilje in človeško trpljenje. Ogorčenost in gnus nad vsem, kar lahko drug drugemu slabega storimo, pa še ne pojasnjujeta vzrokov za trpljenje in krivice. Otroška in mladinska literatura jih morata razlagati in vzpodbujati razmišljanja o njih. Bralca ne smeta pomirjati, preteklosti pa ne olepševati, temveč se ji čimbolj kritično zoperstaviti in pri tem najti pot tudi do lastne zgodovine.³⁶

Renate Welsh je ob podelitvi nagrade mesta Dunaja za otroško in mladinsko književnost v letu 1988 dejala, da knjige ne prinašajo dokončnih odgovorov, temveč zastavljajo vprašanja in s tem spodbujajo k samospraševanju:

”Odgovori so zaprašeni in okosteneli, vprašanja pa poživljajo in nas pripeljejo do tistega velikega začudenja, ko se lahko mirno in pozorno soočimo z vsem, kar živim.”³⁷

Prevedla Vida Jesenšek

³³ Zohar Shavit, *Die Darstellung des Nationalsozialismus und des Holocaust in der deutschen und israelischen Kinder- und Jugendliteratur*, v: Malte Dahrendorf – Zohar Shavit (izd.), *Die Darstellung des Dritten Reiches im Kinder- und Jugendbuch*. Frankfurt/M., 1988 (Jugend und Medien, 15). 11–42.

³⁴ Alwin Binder, *Kritische Bemerkungen zu Kirsten Boie-Krotz: "Deutschunterricht nach 'Holocaust'"*, v: *Diskussion Deutsch*, 11(1980), 672–675. Izšlo tudi v: *Diskussion Deutsch*, 11(1980), 277–289.

³⁵ Böhm, *Österreich 1938*, 68.

³⁶ Harry Böseke, *Kein Blatt bleibt unbeschrieben. Wege zur eigenen Geschichte*, v: Eselsohr, 1987, 17, 17.

³⁷ *Kinder- und Jugendbuchpreise der Stadt Wien 1988*, v: 1000 & 1 Buch, 1989, 1, 25.